

Економіка

УДК 332.64
© 2012

*Т.О. Гринченко,
доктор сільсько-
господарських наук*

*Харківський національний
педагогічний університет
ім. Г.С. Сковороди*

*І.В. Кошкарда,
кандидат*

*економічних наук
Харківський національний
аграрний університет
ім. В.В. Докучаєва*

Б.В. Роман

*Харківський обласний
проектно-технологічний
центр родючості та якості
продукції*

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ОЦІНКИ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Проаналізовано показники економічної оцінки використання земель сільськогосподарського призначення з урахуванням зведеного показника якості ґрунтів (ЗПЯГ) в агроґрунтових районах Харківської обл. (2008–2010 рр.). Обґрунтовано й запропоновано використання комплексної оцінки ефективної родючості ґрунтів для визначення відмінності в якості земель з урахуванням економічних умов ведення сільськогосподарського виробництва.

Економічна оцінка земель, яку проводять з урахуванням природних та економічних умов виробництва, затрат праці на одержання сільськогосподарської продукції, має давати кількісну характеристику об'єктивно наявної ґрунтової родючості за економічними показниками. Її особливість полягає в тому, що вона відображає відмінності в якості земель щодо економічної родючості ґрунту за певного рівня інтенсивності землеробства [6]. На жаль, фактичні дані результатів господарської діяльності сільськогосподарських підприємств не відповідають критеріям, за якими можна уточнити показники економічної оцінки. Нині якість землі визначають за врожайністю сільськогосподарських культур.

Проаналізуємо показники економічної оцінки використання землі за врожайністю пшениці озимої, соняшнику та цукрових буряків (2008–2010 рр.) на прикладі господарств Харківської обл. за агроґрунтовими районами, які на території області чітко вирізняються своїми кліматичними умовами та структурою ґрунтового покриву.

Характеристика основних показників економічної оцінки використання землі за врожайністю пшениці озимої свідчить про те, що степовий південний агроґрунтовий район досить спри-

ятливий для вирощування цієї культури, оскільки впродовж досліджуваного періоду тут спостерігається найвища врожайність (табл. 1). Загалом по області досить урожайним був 2008 р., і в усіх агроґрунтових районах найчисленнішими були групи господарств з рівнем урожайності понад 50 ц/га. Протилежна ситуація склалася у 2010 р.: за несприятливих погодних умов рівень урожайності виявився досить низьким, найчисленнішими були групи господарств з урожайністю до 15 ц/га. За збільшення врожайності витрати й виручка мали чітко виражену тенденцію до зростання. Рівень окупності був низьким і тому спричинив диференціальний збиток, що свідчить про неможливість більшості господарств здійснювати розширене виробництво. В окремих господарствах рівень окупності досить високий (2008 р. — 3,5; 2009 р. — 2,3; 2010 р. — 3,7).

Аналіз основних показників економічної оцінки використання землі за врожайністю соняшнику показав, що з кожним роком кількість господарств з вирощування цієї культури збільшується, і якщо у 2008 р. їх було 429, то 2010 р. — 482. Виявлено, що найчисленнішою була група підприємств з рівнем урожайності 15,1–20 ц/га, що підтверджується й середньою вро-

1. Основні показники економічної оцінки використання землі за вирощування пшениці озимої (2008–2010 рр.)

Група підприємств за рівнем урожайності, ц/га	Загальна кількість підприємств у групі	Середній рівень урожайності в групі, ц/га	У розрахунку на 1 га				
			витрати, грн	виручка, грн	окупність витрат	диференціальний дохід (збиток), грн	прибуток (збиток), грн
1	2	3	4	5	6	7	8
<i>2008 р.</i>							
<i>Лісостеповий агрогрунтовий район</i>							
До 15,0	–	–	–	–	–	–	–
15,1–20,0	3	19,5	538	908	1,7	182	370
20,1–25,0	4	23,0	934	899	1,0	–361	–35
25,1–30,0	14	28,2	1233	1102	0,9	–563	–131
30,1–35,0	23	32,0	1175	1541	1,3	–45	366
Понад 35,0	178	50,3	2130	2375	1,1	–500	245
Середнє*		47,8	2008	2249	1,1	–462	241
<i>Східний степовий агрогрунтовий район</i>							
До 15,0	–	–	–	–	–	–	–
15,1–20,0	2	19,7	695	867	1,2	–71	172
20,1–25,0	–	–	–	–	–	–	–
25,1–30,0	6	28,9	1301	1317	1,0	–438	17
30,1–35,0	8	32,9	1453	1625	1,1	–337	172
Понад 35,0	79	50,2	2313	2724	1,2	–398	412
Середнє*		48,5	2227	2612	1,2	–394	385
<i>Степовий південний агрогрунтовий район</i>							
До 15,0	–	–	–	–	–	–	–
15,1–20,0	1	19,9	1356	934	0,7	–896	–422
20,1–25,0	–	–	–	–	–	–	–
25,1–30,0	7	28,7	1347	1312	1,0	–506	–35
30,1–35,0	13	32,8	1135	1259	1,1	–274	124
Понад 35,0	105	50,6	2422	2671	1,1	–598	249
Середнє*		48,3	2282	2508	1,1	–572	227
<i>2009 р.</i>							
<i>Лісостеповий агрогрунтовий район</i>							
До 15,0	13	12,9	1552	1119	0,7	–976	–433
15,1–20,0	26	18,1	1523	1367	0,9	–689	–156
20,1–25,0	34	22,9	1531	1590	1,0	–477	59
25,1–30,0	55	27,6	2131	2315	1,1	–562	184
30,1–35,0	41	32,6	2487	2349	0,9	–1008	–138
Понад 35,0	72	44,0	3980	3890	1,0	–1483	–90
Середнє*		33,5	2836	2791	1,0	–1037	–45
<i>Східний степовий агрогрунтовий район</i>							
До 15,0	10	13,8	1472	1198	0,8	–788	–273
15,1–20,0	15	17,9	1777	1698	1,0	–700	–78
20,1–25,0	20	22,6	2708	2150	0,8	–1506	–558
25,1–30,0	9	27,7	1723	1640	1,0	–686	–83
30,1–35,0	30	33,2	2640	2618	1,0	–946	–22
Понад 35,0	13	44,7	3689	3326	0,9	–1655	–363

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5	6	7	8
Середнє*		30,8	2622	2426	0,9	-1114	-196
<i>Степовий південний агроґрунтовий район</i>							
До 15,0	5	11,7	874	850	1,0	-329	-24
15,1–20,0	16	17,8	1807	1393	0,8	-1047	-415
20,1–25,0	16	22,7	1767	1530	0,9	-855	-237
25,1–30,0	25	27,6	3074	1947	0,6	-2203	-1127
30,1–35,0	26	31,8	3265	2880	0,9	-1527	-385
Понад 35,0	33	42,2	2789	3392	1,2	-373	603
Середнє*		32,3	2757	2603	0,9	-1120	-154
2010 р.							
<i>Лісостеповий агроґрунтовий район</i>							
До 15,0	61	9,7	1777	1275	0,7	-1124	-502
15,1–20,0	32	17,4	2423	1952	0,8	-1319	-471
20,1–25,0	19	21,7	2955	3202	1,1	-787	247
25,1–30,0	10	27,2	2864	3123	1,1	-743	260
30,1–35,0	7	31,4	2545	2790	1,1	-646	245
Понад 35,0	7	45,9	2376	3587	1,5	379	1211
Середнє*		19,4	2403	2290	1,0	-954	-113
<i>Східний степовий агроґрунтовий район</i>							
До 15,0	29	12,0	1306	1011	0,8	-753	-296
15,1–20,0	21	17,4	2183	1842	0,8	-1106	-342
20,1–25,0	16	23,6	3337	2454	0,7	-2051	-883
25,1–30,0	9	27,5	2610	2370	0,9	-1152	-239
30,1–35,0	8	30,7	2861	3412	1,2	-451	550
Понад 35,0	7	46,0	2706	2884	1,1	-769	178
Середнє*		23,7	2317	2122	0,9	-1005	-194
<i>Степовий південний агроґрунтовий район</i>							
До 15,0	33	11,5	1673	1556	0,9	-703	-118
15,1–20,0	23	17,7	2516	1441	0,6	-1955	-1075
20,1–25,0	25	23,0	2555	2154	0,8	-1295	-401
25,1–30,0	14	28,0	3045	3728	1,2	-383	683
30,1–35,0	7	31,9	2977	3741	1,3	-277	765
Понад 35,0	14	40,2	3991	5608	1,4	221	1617
Середнє*		21,6	2520	2495	1,0	-907	-25

* Середньозважені показники.

жайністю по області (18 ц/га у 2008–2009 рр. [7]). У східному степовому районі за досліджуваний період урожайність була нижчою, тому доцільно вирощувати цю культуру в лісостеповому і степовому південному агроґрунтових районах.

Слід зазначити, що рівень урожайності соняшнику по області є досить високим. Соняшник порівняно з пшеницею озимою нині є більш прибутковою культурою, про що свідчать показники виручки, прибутку, окупності витрат та ди-

ференціального доходу. Навіть у неврожайний 2010 р. рівень окупності по всіх агроґрунтових районах був високим (у середньому 1,6).

Посівні площі буряків цукрових в області за 1990–2010 рр. скоротилися на 72,4% [7]. За досліджуваний період показник урожайності був на низькому рівні. Досить сприятливим для вирощування буряків цукрових є лісостеповий агроґрунтовий район, де впродовж 2008–2010 рр. найчисленнішою була група господарств з рівнем урожайності понад 250 ц/га.

2. Групування сільськогосподарських підприємств Харківської обл. за рівнем родючості ЗПЯГ під час виробництва пшениці озимої (2008–2010 рр.)

Група підприємств за рівнем ЗПЯГ, бал	Кількість підприємств у групі	2008 р.		2009 р.		2010 р.	
		1*	2**	1	2	1	2
До 69,9	13	47,9	2454	31,3	2804	17,1	2227
70,0–79,9	24	51,1	2357	31,5	2489	17,3	2032
80,0–89,9	31	48,4	1913	31,7	2238	22,2	2173
Понад 90,0	11	56,9	2515	36,2	2840	22,5	2581
Середнє***		50,7	2247	32,4	2525	20,5	2231

*1 — урожайність, ц/га; **2 — витрати на 1 га, грн; ***середньозважені показники.

Виробництво цієї культури є досить трудомістким, про що свідчить показник рівня витрат. Виручка має тенденцію до збільшення, але порівняно з витратами вона значно менша. Унаслідок цього у всіх агроґрунтових групах отримано збиток. Показник окупності також перебував на низькому рівні (по області навіть менше 1), тому показник диференціального доходу в усіх групах мав від'ємне значення.

Проведений аналіз основних показників економічної оцінки використання землі за врожайністю основних сільськогосподарських культур свідчить про те, що більшість підприємств не може отримувати диференціальний дохід за вирощування пшениці озимої і буряків цукрових, і тому орієнтована на вирощування соняшнику, який забезпечує їм прибуток.

Урожайність як показник оцінки земель має велике практичне значення для вирішення багатьох питань сільськогосподарського виробництва, але стосовно окремої сільськогосподарської культури не може дати повної інформації про якість землі. Саме в цьому полягає складність проведення економічної оцінки земель за врожайністю сільськогосподарських культур.

Показник урожайності не дає повного уявлення про рівень родючості ґрунту, оскільки більшість окремо взятих агрономічних заходів,

здатних підвищити цей показник, можуть негативно вплинути на спрямованість ґрунтового процесу [2, 5]. Тобто родючість ґрунтів не може бути охарактеризована лише показником урожайності культур. Загальна характеристика родючості ґрунту можлива лише за комплексної оцінки, що визначає необхідність уведення узагальненого показника, який об'єктивно зможе оцінити досягнутий рівень ґрунтової родючості з урахуванням ефективності, еволюції і відображатиме ступінь окультурення ґрунтів [1].

У Харківській області за результатами постійно діючого агрохімічного моніторингу (1966–2005 рр.) з урахуванням параметрів кислотності, вмісту гумусу, фосфору та калію було отримано результати комплексної оцінки ефективної родючості ґрунтів [4] з використанням методики визначення ЗПЯГ як інтегрального показника родючості з попереднім перетворенням рівня часткових показників на основі функції бажаності їх впливу на загальний рівень ґрунтової родючості. За цією методикою, яка, на відміну від аналогічних методів досліджень, не має недоліків, можна не лише оцінити ступінь окультурення ґрунтів, а й передбачити напрям розвитку культурного ґрунотворного процесу під впливом сучасних антропогенних факторів [3].

Для подальшого аналізу було проведено

3. Основні фінансові показники господарської діяльності сільськогосподарських підприємств області, 2008–2010 рр.

Група підприємств за рівнем ЗПЯГ, бал	Кількість підприємств у групі	2008 р.		2009 р.		2010 р.	
		1*	2**	1	2	1	2
До 69,9	13	30,7	1,3	114,3	4,5	284,0	14,7
70,0–79,9	24	264,8	12,3	255,3	11,0	364,9	20,4
80,0–89,9	31	128,4	6,0	773,5	19,5	457,8	16,1
Понад 90,0	11	489,4	20,6	507,1	21,1	579,9	26,5
Середнє***		234,4	10,6	454,5	15,5	429,7	19,1

*1 — прибуток, грн/ га; **2 — рівень рентабельності, %; ***середньозважені показники.

4. Групування окремих сільськогосподарських підприємств за агроґрунтовими районами області (2008–2010 рр.)

Агроґрунтовий район	Кількість підприємств у групі	ЗПЯГ, бал	2008 р.		2009 р.		2010 р.	
			1*	2**	1	2	1	2
Східний степовий	18	81,6	239,9	10,3	190,3	8,0	497,5	23,5
Степовий південний	29	85,4	217,3	10,5	953,6	31,2	575,3	25,9
Лісостеповий	32	73,6	64,0	2,5	59,9	1,8	373,1	14,9
Середнє***		79,8	234,4	10,6	454,5	15,5	429,7	19,1

*1 — прибуток, грн/ га; **2 — рівень рентабельності, %; ***середньозважені показники.

розрахунки ЗПЯГ як комплексної оцінки якості родючості ґрунтів 79-ти господарств по всіх районах Харківської обл. (до вибірки увійшли ті господарства, які здають в Обласне управління статистики форму № 50-сг «Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств»). Проведене групування за рівнем родючості ЗПЯГ під час вирощування пшениці озимої засвідчило, що в області найчисленнішою групою підприємств є група із рівнем ЗПЯГ 80–89,9 бала (табл. 2).

Найвища врожайність була в групі підприємств з рівнем ЗПЯГ понад 90 балів. Навіть у несприятливий для озимих культур 2010 р. урожайність була на рівні 22,5 ц/га і порівняно з першою групою збільшилася на 31,6%. Показник витрат за досліджуваний період найбільший у першій та останній групах. У структурі виробничих витрат значний відсоток станов-

лять статті «мінеральні добрива» (19,4%), «насіння і посадковий матеріал» (12,6%) та «решта матеріальних витрат» (10,5%), до яких входить вартість засобів захисту рослин. За 2008–2010 рр. у групі господарств, в яких ЗПЯГ становить понад 90 балів, величина прибутку на 1 га і рівень рентабельності є найвищими, а в групі з величиною ЗПЯГ до 69,9 балів — найнижчими (табл. 3).

Це підтверджує і групування господарств області за агроґрунтовими районами (табл. 4). У степовому південному районі ЗПЯГ має найвище значення — 85,4 бала, що забезпечило отримання високих фінансових результатів упродовж усього досліджуваного періоду. У лісостеповому районі значення ЗПЯГ низьке (73,6 бала), тому прибуток на 1 га сільськогосподарських угідь і рівень рентабельності є невисокими.

Висновки

Показники окупності витрат, диференціального доходу та врожайності культур не можуть бути головними під час визначення економічної оцінки землі, оскільки не дають вичерпної інформації про якісний стан земельних ділянок і залежать переважно від уміння господарювати. Для отримання найбільш точної інформації про якісний стан земельної

ділянки доцільно застосовувати ЗПЯГ, який дає змогу передбачити спрямованість розвитку культурного ґрунтоутворюючого процесу під впливом сільськогосподарської діяльності людини і відповідно до цього розробити диференційовані заходи з окультурення ґрунтів та одержання високих і стійких урожаїв сільськогосподарських культур.

Бібліографія

1. Атлас мониторинга комплексной оценки плодородия почв Лесостепи и Степи Украины, 1966–2005 гг./Т.А. Гринченко. — Харьков, 2008. — 122 с.
2. Гринченко А.М. Плодородие почв и пути его повышения/Гринченко А.М. — Харьков: Харьковский СХИ, 1976. — 58 с.
3. Гринченко Т.А. Комплексная оценка эволюции плодородия почв и степени их окультуренности при длительном воздействии мелиорации и удобрений/Т.А. Гринченко, А.А. Егоршин//Агрохимия. — 1984. — № 11. — С. 82–87.
4. Гринченко Т.О. Мониторинг комплексной оцін-

- ки родючості ґрунтів Харківської області 1966–2005 рр./Гринченко Т.О., Роман Б.В., Лепеніна І.І. — Харків: Вид. 13 друкарня, 2007. — 212 с.
5. Кулаковская Т.Н. Агротимические свойства почв и их значение в использовании удобрений/Кулаковская Т.Н. — Минск, 1965. — 206 с.
6. Оцінка земель: навч. посіб./[М.Г.Ступень, Р.Й.Гулько, І.Р. Залуцький, О.Я. Микула та ін.]. — Львів: Новий світ–2000, 2006. — 308 с.
7. Сільське господарство України за 2010 рік: стат. зб./[за ред. Ю.М. Остапчука]. — К., 2011. — 384 с.